

XIII-XV. YÜZYIL BİZANS TARİHÇİLERİNİN TRABZON İMPARATORLARI HAKKINDA KULLANDIKLARI İFADELER

*Murat KEÇİŞ**

ÖZ

1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından işgalinden kısa bir süre önce, I. Andronikos Komnenos'un (1183-1185) torunları Aleksios ve David Komnenos, halaları Gürcü kraliçesi Tamara'nın verdiği destek ile Trabzon'u ele geçirecek Trabzon İmparatorluğu'nu kurdu. İstanbul'un düşmesinin ardından ise I. Theodoros Laskaris (1204-1222) İznik'te, Angelos hanedanının bir diğer temsilcisi Mikhail Dukas, Epir'de kendi hâkimiyetlerini kurdular. Bu devletlerin temel hedefi İstanbul'da Bizans İmparatorluğunu ihya etmektir. Bununla birlikte yalnızca Trabzon ve çevresindeki çok kısıtlı bir bölgede de olsa Bizans'tan daha uzun süre varlığını devam ettiren Trabzon İmparatorluğu hükümdarları, İmparatorluk unvanı üzerinde hak iddia etmeyi sürdürdüler. Bu makalede XIII-XV. yüzyıl Bizans kaynaklarının Trabzon İmparatorlarının meşruluğuna bakışları değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Bizans, Trabzon İmparatorluğu, Komnenoslar

TITLES USED BY THE BYZANTINE CHRONICLERS FOR THE EMPERORS OF TREBIZOND DURING XIIITH AND XVTH CENTURIES

ABSTRACT

Just after the fall of Constantinople by the Latins in 1204, the grandsons of Andronikos Komnenos, Alexios and David Komnenos, having taken the support of their aunt, the Georgian queen Tamara, captured Trebizond and afterwards established the empire of Trebizond. On the other hand, after the conquest of Constantinople, while Theodoros Laskaris (1204-1222) prevailed over İznik, Mikhail Dukas, another representative of Angelos Dynasty, had a sovereign over Epir. The main idea of these states was the restoration of Byzantine Empire in Constantinople. Besides, although it happened to be a limited area around and the vicinity of Trebizond, the kings of the Empire of Trebizond which continued to exist longer than Byzantium Empire, maintained their claims over the imperial crown for itself. In this article, we shall evaluate the legality of the emperors of Trebizond by taking into account Byzantium sources between XIIIth and XVth centuries.

Keywords: Byzantine Sources, The Empire of Trebizond, XIIIth-XVth Centuries.

* Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, MUĞLA.

1204 yılında meydana gelen IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul'un Latinlerin eline geçmesinden önce, Bizans Komnenos Hanedanı'ndan Aleksios ve David Komnenos kardeşler halaları Gürcü kraliçesi Tamara'nın desteği ile XI. yüzyıldan itibaren siyasî olarak kendine özgü gelişme özellikleri gösteren Karadeniz bölgesinin doğusunda Trabzon Komnenoslar Devleti'ni kurmuştur. Büyük Komnenos Hanedanlığı olarak da adlandırılan bu *devlet* hakkında bilgi veren XIII.-XV. yüzyıl Bizans tarihçileri, Bizans'ın parçalanmasıyla ortaya çıkan bu yeni siyasî yapıya karşı taraflı yaklaşmışlardır. Bu çalışmada amacımız, XIII.-XV. yüzyıl Bizans kaynaklarının Trabzon Komnenos Devleti ile ilgili verdiği tüm bilgileri tahlil etmekten ziyade, bu devleti yöneten kişilerin taşıdığı “*βασιλείς ya da βασιλιάς (Vasileis-Basileus =İmparator)*”¹ unvanını Bizans tarihçilerinin kabul edip etmediklerini inceleyerek, Bizans kaynaklarının Trabzon Devleti'ne bakışını ortaya koyabilmektir. Bu mesele, Bizans imparatorluk ideolojisinde Trabzon Komnenoslar Devleti'ne karşı bakışın değişimini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Eserini XIII. yüzyılın başlarında kaleme alan Niketas Khoniates, Trabzon Komnenoslar Devleti'nin kuruluşuna değinen ilk Bizans tarihçisidir. XI. yüzyılın önemli Bizans tarih yazarı Anna Komnena² ve XII. yüzyılın tarihi kaynağı Ioannes Zonaras³ gibi Khoniates de, Trabzon Komnenoslar Devleti'nin kuruluşundan çok önce Khaldia Theması'nda⁴ ortaya çıkan

¹ Bu unvanın anlamını Nevra Necipoğlu şu şekilde açıklamıştır: “Resmi dil Latince'nin yerini Grekçeye bıraktığı VII. yüzyıldan itibaren Bizans hükümdarlarına mahsus bir unvan olarak kullanılan Basileus terimi yalın bir şekilde “imparator” diye tercüme edilmekle birlikte, siyasî söylemde evrensellik kavramından soyutlanması mümkün olmayan bu sözcüğün tam karşılığı, aslında “evrensel imparator”dur.” Nevra Necipoğlu, “Evrensellikten Geri Çekiliş Bizans İmparatorluk İdeolojisinin Evrimi ve Osmanlı Fütuhati”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, İstanbul 1998, s. 147.

² Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996; İngilizce çevirisi için bkz. Anna Comnena, *The Alexiad of Anna Comnena*, Translated by E. Sewter, Harmondsworth 1969.

³ Ioannes Zonaras, *The History of Zonaras from Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, Translation By Thomas M. Banchich and Eugene N. Lane Introduction and Commentary By Thomas M. Banchich, Routledge 2009.

⁴ Haldi, Urartuların dağlarda yaşayan *Güneş Tanrısı*dır. C. Burney-D. M. Lang, *The Peoples of the Hills. Ancient Ararat and the Caucasus*, London 1971, s. 159, 163-64. Haldiya kelimesini, İmparator VII. Konstantinos anlamı bilinmeyen (muhtemelen bölgeye ait) bir kelime olarak nitelemiştir. Bkz. Kostantino Porfirogenito, *De Thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatikan City 1952, s. 73; Bizans'ın 820'den itibaren *Haldiya Theması* olarak adlandırdığı coğrafi alan, burada kurulan Pontus Krallığına atfen Pontus Bölgesi olarak da adlandırılır. Önceleri *Ducatus* olan Haldiya (Khaldia) daha sonra *Thema* haline getirilmiştir. Fakat Bizans Devleti'ni çok uğraştıran Paulisian mezhebine karşı yapılan mücadeleler sırasında burası zaman zaman *Thema*'lıktan

ayrılıkçı eğilimde güçlü feodal beylerden bahsetmiştir.⁵ Khoniates eserinde, Trabzon Komnenoslar Devleti'ne ve devletin kurucusu I. Aleksios'a nefret bildiren ifadelerle değinmiştir. Birbirinden bağımsız ve Bizans'ın varisi olma iddiasındaki Epir Despotluğu, Trabzon Komnenoslar Devleti ve İznik İmparatorluğu'nun ortaya çıkması, İstanbul'daki Latinlere karşı sürdürülen mücadeleyi zayıflatmıştır. Khoniates, Trabzon hükümdarlarını, "tiran" olarak nitelendirmiştir. Bu üç merkez arasındaki mücadelelerin çok sıcak yaşandığı bir dönemde yazılan bu Bizans kaynağı, Trabzon hükümdarlarının "imparator" unvanını kullanmalarını kesinlikle kabul etmemiştir.⁶

çıkarılmıştır. *Haldiya Teması*'nın Metropolisi Trabzon kenti idi. Haldiya ya da Halt kelimesi büyük ihtimalle Urartu kökenlidir ve kelime anlamı, "dağların diğer tarafındaki insanlar"dır. XIX. yüzyılda Trabzon'un birçok köyünün adında hâlâ Halt kelimesi geçmekteydi. I. Parcharides, "Στατιστική της επαρχίας Ὀφείως του νομού Τραπεζούντος", Παρνασσός", Παρνασσός, 3 (1879), s. 228. [I. Parcharides, "Trabzon Vilâyeti Of Kazası İstatistiği", Parnassos Dergisi] (Bu makalenin çevirisi için Dr. İbrahim Kelağa Ahmet'e müteşekkirim.); Ernst Honigman, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 50-51. Anthony A. M. Bryer, "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975) Variorum Reprints, London 1980, s. 115, dipnot 8-9.

⁵ Niketas Khoniates, Trabzon ve civarında İstanbul'dan yarı bağımsız bir yönetim kuran Konstantinos Gavras'tan şu şekilde bahsetmektedir: "İmparatorun planı Armenikon Thema'sına (askerî idare bölgesi) sızmış olan barbarların üzerine yürümek ve bu arada, uzunca süre önce Trabzon şehrinin eline geçirecek burada başına buyruk hüküm sürmeye başlamış olan Konstantinos Gavras'ın hakkında gelmek idi." Niketas Khoniates, *Historia*, ed. I. Bekker, Bonnæ 1835, s. 45; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 22. Trabzon ve civarındaki Konstantinos Gavras'ın yönetimi hakkında bkz. Anthony A. M. Bryer, "A Byzantine Family: The Gabrades c. 979-c. 1653", *University of Birmingham, Historical Journal*, 12 (Birmingham 1970) s. 164-187; Aynı Yazar-St. Fassoulakis-David M. Nicol, "A Byzantine Family: The Gabrades. An Additional Note", *Byzantinoslavica* XXXVI, Prag 1975, s. 38-45; Ergin Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005), 1. Cilt Başlangıçtan 20. Yüzyıla*, Trabzon 2007, s. 55-66.

⁶ Karadeniz ve Paflagonya hükümdarları için daha olumlu ifadeler kullanmıştır: "Komnenos ailesinden olan David-o δεχ Κομνηνών Δαβίδ": Niketas Khoniates, *Historia*, I. Bekker, s. 828; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, çev. Işın Demirkent, İstanbul 2004, s. 210. "Pontos'da hüküm süren David", Niketas Khoniates, *Historia*, I. Bekker, s. 844; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, çev. Işın Demirkent, s. 227. Khoniates edebî cümlelerle abartılı bir şekilde Komnenosların önemsizliğini ve askerî bakımdan güçsüzlüğünü göstermek istemiştir. K. N. Sathas, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*, Venedik 1872, s. 105: τα τον εὐξείνον δείκνοντα κακόξεινον μεραχία s. 115: τα δε ἀμφιστεφόμενα του Πόντου μεραχία s. 126-127; Yazar, David Komnenos'un korkak ve güçsüz olduğunu ve İznik İmparatoru Theodoros Laskaris'in kahramanlığının aksine, silah seslerine karşı hevesiz olduğunu ve yay seslerini duyduğu zaman korktuğunu belirtmiştir (s. 119, 123, 124, 126). Detaylı bilgi için bkz. Sergei Pavloviç Karpov, "Soçineniya Nikiti Koniata kak istoçniki po istorii Trapezundsko imperii", *Sbornik nauçnih rabot aspirantov istoričeskogo fakulteta, Problemi vseobşey istorii*, Moskova 1971, s. 133-156.

Khoniates ile aynı dönemde yaşamış Efes Metropoliti Nicholas Mesarites de Trabzon Komnenoslar Devleti'nin siyasi varlığını kabul etmek istememiştir.⁷ İznik İmparatoru Theodoros Laskaris'in kurduğu siyasî yapıdan övgüyle bahseden Mesarites, Trabzon Komnenoslar Devleti'nin kurucularına ve seleflerine karşı düşmanca bir tutum sergilemiştir. Fakat Khoniates ile kıyasladığımızda Ioannes Mesarites, I. Aleksios için daha yumuşak ifadeler kullanmıştır.⁸ 1214 yılı siyasî ve dinî olaylarıyla ilgili raporunda, I. Aleksios ve sülalesini çok az zikrederek “zehirli türeme”, “ejderha gibi bedbaht/talihsiz” gibi ifadelerle anmıştır.⁹ Bahsettiğimiz her iki Bizans kaynağı da eserlerini İznik sarayında kaleme almışlardır. Trabzon ile İznik arasında Bizans'ı tekrar kimin ihya edeceğine yönelik mücadele devam ettiğinden, bahsedilen kaynakların Trabzon Komnenoslar Devleti'ne bakışlarının taraflı olması doğaldır. Bizans hâkimiyet anlayışına göre, İmparator, Tanrının yeryüzündeki vekili ve aynası idi. İmparatorun otoritesi doğrudan doğruya Tanrı'dan kaynaklanmaktaydı. Augustus tarafından Roma İmparatorluğu'nun kurulması ile Tanrının Hz. İsa'da vücut bulmasının aynı zamana denk geldiği şeklinde inanç mevcuttu. Bu hâkimiyet telakkisinde, İmparatorluk makamı Tanrı tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla yeryüzünde meşru tek bir imparator bulunabilirdi.¹⁰ Bu meseleyi Nevra Necipoğlu şu şekilde açıklamıştır:

“Roma geleneğine dayanan evrenselci özelliğini XIII. yüzyılın başlangıcına kadar ana hatlarıyla koruyan Bizans imparatorluk ideolojisi, başkent Konstantinopolis'in IV. Haçlı orduları tarafından fethedilmesini takip eden yıllarda büyük bir değişime uğramıştır. IV. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık dinine uyarlanarak gelişen evrenselci ideolojiye göre, tıpkı Tanrı'nın tüm kâinata mutlak hâkim olması gibi, yeryüzünde de bütün oikoumene'ye (yani üzerinde yaşanan “uygar” toprakların tümüne) hükmeden tek bir imparator vardır. Tanrının yeryüzündeki vekili olduğuna inanılan imparator, Tanrının himaye-sindeki hükümdarlık merkezi Konstantinopolis'te, idaresi altındaki Doğu ve Batı topraklarında yaşayan, farklı etnik kökenlerine

⁷ Mesaritis'in Trabzon'la ilgili bilgileri için bkz. A. A. Vasiliev, “Mesarites as a source”, *Speculum*, XIII /2 (1938), s. 180-182.

⁸ Alexander P. Kazhdan, “Nikifor Khrisoverg i Nikolay Mesarites Opit sravnitelnoy kharakteristiki”, *Vizantijskiy Vremennik*, 30 (1969), s. 103.

⁹ A. Heisenberg, “Neue Quellen zur Geschichte des Lateinschen Kaisertums und der Kirchenunion (Bundan sonra NQ olarak kısaltılacaktır.)”, *SBAW, Phill. Hist. Kl.* 1923, N.3 s. 33¹⁷.

¹⁰ Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1974, s. 38, Aynı Yazar, *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*, Cambridge 1995, s. 530-563.

ve birçok değişik dil kullanımlarına rağmen kendi-lerine toplu halde Romalı diyen bir nüfus üzerinde evrensellik iddialarına dayanan bir iktidar sürmektedir”.¹¹

XIII. yüzyıl Bizans kaynaklarının Bizans İmparatoru I. Andronikos’a (1183-1185) karşı duydukları kin, torunları ve Trabzon Komnenoslar Devleti’nin kurucusu Aleksios ve David Komnenos kardeşler için de geçerlidir. Komnenoslar Devleti’ni siyasi olarak tanımayan Mesarites, Karadeniz ve Paflagonya bölgesine hâkim olan bu iki kardeşi isimleriyle zikretmiştir. Sadece bir defa “*Kir=Bay, Efendi*” unvanını kullanmıştır. Bunu da kendi adına değil, papazların ağzından çıkan sözleri aktarırken yapmıştır.¹² Mesarites, Aleksios Komnenos’un şahsında Trabzon’daki Komnenos Hanedanı’nı, Bizans hâkimiyetini zayıflattıkları için zarar verici, çok kibirli olarak nitelmiştir. Çünkü o, Trabzon Komnenoslar Devleti’nin ortaya çıkmasını, Bizans İmparatorluğu’nun birlik ve beraberliğine zarar verdiğini düşünmektedir.¹³ Khoniates gibi Efes Metropoliti Nicholas Mesarites de, Laskaris’in akıl, azim ve cesaretini övmüştür. Kaynağımız, kale surlarının savunulması ve yolların geçilmesi hususunda akıl yerine beden gücüne üstünlük verenlerin zayıflığıyla İznik İmparatoru Laskaris’in kuvvetini kıyaslamıştır. Mesarites, imparatorların Anadolu topraklarını benimseyerek dağıtmalarını ve kendi soyundan ziyade İtalyanlara bağlanmalarını kötülemiştir¹⁴ ve Khoniates gibi sadece İznik ordusunun parlak zaferlerini tasvir etmiştir.¹⁵ Bütün bu kaynaklardaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, İznik İmparatorluğu’nun ilk tarihçileri Trabzon’da hüküm süren Büyük Komnenoslar’ın unvanlarını hiç bir surette tanımamışlardır.

Şimdi de bu meselenin XIII. yüzyıl başlarında Bizans’ın diğer bölgelerinde yazılmış eserlerde nasıl ele alındığına kısaca bir göz atalım. Navpaktos¹⁶ (İnebahtı) Metropoliti Ioannes Apokavkos, Patrik Manuel’e

¹¹ Nevra Necipoğlu, “Evrensellikten Geri Çekiliş Bizans İmparatorluk İdeolojisinin Evrimi...”, s. 146.

¹² NQ, I, 1922, s. 62.

¹³ NQ, III, 1923, s. 11.12-13: ο Κομνηνόθεν ελκόν γένος Αλέξιος ο κατά της Ρωμαίων αρχής πολλά βυσσοδομένων κακά ως. bkz. NQ, III, s. 5-6.

¹⁴ NQ, III, s. 25; Niketas Khoniatas, *Historia*, I. Bekker, Bonnae 1835, s. 842-843.

¹⁵ NQ, II, s. 27; NQ, III, aynı yer.

¹⁶ Yunanistan’da Korint (Korinthos) körfezinin güney sahilinde, günümüzde Epahto denilen küçük şehir. Asırlar boyunca kendisi ve civarı mühim hadiselere sahne olan Lepanto’nun (İnebahtı) eski adı Navpakt’tır. Eskiçağda gemi inşası tabirinden geldiği bilinen bu isim, Dor göçleri ile alâkalı sayıldığı gibi, bulunduğu Lokris bölgesi ahalisinin orada gemi yapmış oldukları söylenmiştir. M. Cavid Baysun, “Lepanto”, *İ.A.*, C. VII, (Eskişehir 1997), s. 32.

yazdığı mektupta David Komnenos'u sadece "Kir=Bay, Efendi" unvanıyla zikretmiştir.¹⁷ Georgios Akropolites eserini Khoniates ve Mesarites'ten bir kaç on yıl sonra, 1261 yılında VIII. Mikhail Palaiologos'un İstanbul'u Latinlerden geri alarak Bizans'ı yeniden ihya etmesinden sonra kaleme almıştır. Dolayısıyla onun İznik İmparatorlarına yaklaşımı objektif değildir. 1214-1215 yıllarında Trabzonlu Büyük Komnenoslar, Paflagonya Theması'nı ve Sinop'u Türkiye Selçuklularına bırakmak zorunda kalmalarıyla,¹⁸ Bizans'a karşı hak iddiaları anlamını yitirmiştir. Artık Bizans ve Trabzon Komnenoslar Devleti arasındaki ilişkiler yumuşamıştır. Akropolites de eserini tam böyle bir dönemde yazmıştır. VIII. Mikhail döneminde (1259-1282) Bizans İmparatorluğu ve Trabzon Komnenoslar Devleti ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını görüyoruz. Akropolites, 1281-1282 yıllarındaki önemli Bizans-Trabzon anlaşmalarına katılmış olmasına rağmen, eserinde 1261 yılına kadar meydana gelen olayları yazmıştır.¹⁹ Fakat eserde Trabzon ile ilgili olaylar 1214-1215 yıllarıyla sınırlı kalmıştır. İznik İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklular arasındaki ilişkilerin zayıflamasıyla XIII. yüzyıl başlarından itibaren Trabzon Komnenoslar Devleti, Akropolites için önemini kaybetmiştir. Tarihi, VIII. Mikhail Palaiologos'un Tesalya Despotu, Latinler, Bulgarlar ve Selçuklular üzerindeki zaferlerinden bahsetmiş olmasına rağmen, İmparatorun Trabzon mücadelesindeki askerî veya siyasî faaliyetleri konusunda hiç bir şey yazmamıştır.²⁰ Akropolites her şeyden önce, Trabzon

¹⁷ V. G. Vasilevskiy, "Epirotica saeculi XIII İz perezpiski Ioanna Navpaktskogo" *Vizantiyskiy Vremennik*, III/2 (1896), s. 275.

¹⁸ Trabzon İmparatoru I. Manuel (1238-1263) 1254 yılında Sinop'u geri almayı başararak kısa bir süre (1265 yılına kadar) elinde tutabilmiştir. Dolayısıyla Panaretos onu "yüce ve mutlu komutan" olarak adlandırmıştır. Mikhail Panaretos, "Mikhail tou Panaretos peri ton Megalon Komnenon", ed. O. Lampsides, *Apheion Pontou (Arheion Pontou)*, 22 (1958), s. 61. Sinop'un alınmasıyla ilgili bkz. Marie Nystazopoulou, "La Dernière reconquête de Sinope par les Grecs de Trébizonde (1254-1265)", *Revue des Études Byzantines*, Tome: 22 (1964), s. 241-249.

¹⁹ Eserini VIII. Mikhail Palaiologos'un İstanbul'u 1261 yılında Latinlerden geri almasından sonra yazmış olması sebebiyle, Akropolites'in İznik İmparatorlarına yaklaşımı objektif değildir. Eserinde Bizans tahtını ele geçiren İmparator VIII. Mikhail Palaiologos'u sürekli övmüştür. Murat Keçiş, "Georgios Akropolites ve "Tarih" Adlı Eseri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 45 (Ankara 2009), s. 194.

²⁰ Mikhail Palaiologos'un hayatını ve Mukaddes Dimitri Manastırı'nın tüzüğünden bir parçayı I. G. Troitskii bu belgenin Moskova Sinod Kütüphanesindeki elyazmasından (363 numaralı Yunanca elyazması) alarak yayınlamıştır. I. G. Troitskii, *Autobiographia imperatoris Mikhaila Paleologa*, St. Petersburg 1885, s. 21-43; Eserin Fransızca tercümesi için ise bkz. Conrad Chapman, *Michel Paléologue, restaurateur de l'Empire byzantin (1261-1282)*, Paris 1926, s. 167-177; Henri Grégoire, "Imperatoris Michaelis Palaeologi de vita sua" *Byzantion*, 29-30 (1959-1960), s. 447-476.

Kommenoslar Devleti'nin kuruluşu ve Bizans dünyasında egemenlik için İznik ile Trabzon arasında yaşanan mücadelelerle ilgilenmiştir. Akropolites ve selefleri 1204 yılından sonra Bizans dünyasında ortaya çıkan kargaşayı, büyük bir öfkeyle kötüleyerek Trabzon'u suçlamışlardır.²¹ Akropolites, Trabzonlu I. Aleksios'u "*Büyük Komnenos*" resmî unvanıyla zikretmiştir. Bu unvanla sadece I. Aleksios'un kaydedilmesi oldukça ilginçtir. I. Aleksios'un kardeşi David ise *kratisas kratous* (*devleti elinde tutan, egemenliği altında bulunduran, hükmeden*) (*κρατήσας κράτους*) şeklinde adlandırılmıştır.²² Bununla beraber Trabzon kaynaklarında *Megas Komnenos* (*Μέγας Κομνηνός*) unvanı imparatorun tüm akrabaları tarafından kullanılmıştır.²³

Dönemin edebi kaynaklarından *Sinopsis Khroniki* (*Σύνοψις Χρονική*)'de²⁴ ve Efraimus'un XIV. yüzyılın başlarına ait şiir derlemelerinde²⁵ yer alan

²¹ XI. yüzyıldan itibaren taşradaki büyük toprak sahipleri, özgür köylü çiftçilerin zararına kendi topraklarını genişleterek, imparatorluğun tarımsal ve ekonomik yapısının temelini çöktürmüşlerdir. Merkezi otoritenin taşra üzerindeki egemenliğini yitirmesi, bu feodal beylerin güçlerini arttırmalarına imkân sağlamıştır. Theodoros Laskaris, kendisine rakip olan Trabzon Komnenoslar Devleti ve Latinlerin yanı sıra, birbiriyle savaşmış Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hâkimiyetlerini tesis eden Bizans kalıntısı, toprak sahibi, zengin ve güçlü yerel asilzadeler ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Theodoros Laskaris bu yerel hâkimleri tek tek kontrolü altına alarak Bizans'ın bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır. İmparator ve aristokrasi arasındaki ilişkiler şüphesiz Bizans politikalarının en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Georgios Akropolites, *Opera*, A. Heisenberg, Vol. I, Leipzig 1903, Bölüm: 7, s. 12-13; Ruth Macrides, *George Akropolites: The History*, edited and translated by Ruth Macrides, Oxford 2007, s. 119-123; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, s. 40; David M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1999, s. 4; Murat Keçiş, "Georgios Akropolites ve "Tarih" Adlı Eseri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 45 (Ankara 2009), s. 201-202; Yusuf Aydın, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 42 (Ankara 2007), s. 142-154.

²² "Büyük Komnenos olarak isimlendirilen ve Trabzon'u yöneten Aleksios'un kardeşi David, bütün Paflagonya'yı hâkimiyetine aldı." Georgios Akropolites, *Opera*, A. Heisenberg, Vol. I, Bölüm: 7, s. 12-14, Bölüm 18, s. 209; Ruth Macrides, *George Akropolites: The History*, s. 119-123; Murat Keçiş, "Georgios Akropolites ve "Tarih" Adlı Eseri", s. 202.

²³ Mikhail Panaretos "Mikhail tou Panaretos peri ton Megalon Komnenon", ed.O. Lampsides, *Archeion Pontou (Arheion Pontou)*, 22 (1958), s. 69; 70; 76; 76; 78; 81. Bu unvan, imparatorun eşi ve kızlarının yanı sıra, oğulları ve erkek kardeşleri için de kullanılmıştır. Bkz. Mikhail Panaretos, "Mikhail tou Panaretos peri ton Megalon Komnenon", O. Lampsides, *Archeion Pontou (Archeion Pontou)*, 22 (1958), s. 108.

²⁴ Sathas, *Sinopsis Khroniki*, VII, 1894, s. 453: Αλεξίου του εν τη Τραπεζούντι εξουσιάζοντος, δε Μέγαν ωνόμαζον Κομνηνόν; s. 453: Παφλαγονίας δε πάσης ο Δαβίδ εκράτει; s. 457; του της Παφλαγονίας κρατούντος Δαβίδ.

²⁵ Efraimus, *Opera*, I. Bekkeri Bonnae 1840, s. 304.

Δαβίδ Κομνηνός Παφλαγονίας όλης,
Αλεξίος ονόμος ων του προ χρόνων

bilgiler ile Akropolites'in kayıtları uyuşmaktadır. Bunun yanı sıra, *Sinopsis Khroniki (Σύνοψις Χρονική)*'nin Akropolites'te açıklaması *os kai Megas onomazeto Komnenos* (ος και Μέγας ονομάζετο Κομνηνός) şeklinde değil, *ou Megan onomazou Komnenon* (ου Μέγαν ονομάζου Κομνηνόν) şeklinde verilmiştir.²⁶

İstanbul Patriği II. Nikephoros'un 1 Ocak 1261 yılında Trabzon Metropolitine gönderdiği sinod yazısı, daha erken döneme ait bir belge niteliği taşımaktadır.²⁷ Bu belge gelecekte İznik İmparatorluğu'nu da ele geçirecek olan VIII. Mikhail'in, Trabzon Komnenos Hanedanıyla evlilik anlaşmasından bahsetmektedir. Patrik şu şekilde yazmıştır:

“Yüce ve kutsal hükümdarım, parçalanmış Roma İmparatorluğu'nu birleş-tiren, onun yüce hâkimiyetinin sevimli kardeşi, Trabzon hükümdarı, asil, Büyük Komnenos'a; sevgili oğlumuz Manuel'e, mektupla yetinmeyip size elçi göndererek nikâh imzalayıp yüce hâkimiyetinizle birleşip akraba olmak gurur verici bir olaydır.”²⁸

Trabzon hâkimleri *Basileus* olarak adlandırılmamış olmasına rağmen, *Megas Komnenos (Μέγας Κομνηνός)* şeklinde zikredilmiş ve ona saygılı ve tarafsız olarak “Trabzon'un efendisi” anlamında *Kirieouonta tis Trapezountos (Κυριεύοντα της Τραπεζούντος)* diye hitap edildiğini vurgulamak gerekir.²⁹

İznik İmparatoru'nun Trabzon'a yakınlaşma politikasının temel amacı, imparator aileleri arasında geçmişe dayanan akrabalık ilişkilerinin yardımıyla kendi durumunu sağlamlaştırmak ve İstanbul'un geri alınmasında Trabzon donanmasından yararlanmaktır. Fakat Bizans İmparatoru VIII. Mikhail'in en önemli amacı, Büyük Komnenoslar'ın Bizans tacı üzerindeki hak iddialarından vazgeçirmek, bunların “*Basileus*” unvanını kullanmalarını ortadan kaldırmaktır.³⁰ 1261'de İstanbul'un Latinlerden geri alınması ve Palaiologos

Κατατυραννήσαντος Τραπεζούντιων
Ὅστις ἐπωνόμαστο Κομνηνός μέγας.

²⁶ Kelimenin anlamı için bkz. O. Lampsides, “Le Titre Μέγας Κομνηνός (Grand Comnène)”, *Byzantion*, 37 (1967), s. 115-116.

²⁷ L. Petit, “Acte synodal du patriarche Nicéphore sur les privilèges du metropolitaine de Trebizonde (1er Janvier 1260)”, *IRAIK* (1903), V. 8, s. 163-171.

²⁸ Aynı eser, s. 170.

²⁹ Aynı eser, s. 165. Piskoposların seçilmesiyle ilgili koşullar Sardlı Efimios'un yazılarında yer almaktadır. J. Darrouzès, *Documents inédit d'ecclésiologie byzantine*, Paris 1966, s. 108-115.

³⁰ İmparatorluk propagandasının analizi için bkz. Dimiter Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204-1330*, Cambridge 2007, s. 29-77.

hanedanının kurulmasıyla, Bizans Devleti'nin evrensellik iddiaları bir kez daha canlanmaya başlamıştır. Fakat İznik İmparatorları Laskarisler'e özgü Trabzon hâkimlerini tanımama ve barışmaz politikalarından, Palaiologoslar'ın vazgeçtiğini görüyoruz. Artık İstanbul'u Latinlerden tekrar geri alan Bizans İmparatoru VIII. Mikhail, Anadolu'daki rakipleri ile dostluk münasebetlerini geliştirerek daha çok Balkanlardaki meselelerle ilgilenmek istiyordu. Bu politik eksen kayması, olayları yakından takip eden dönemin en önemli Bizans kaynağı Georgios Pakhymeres de etkilemiştir. Pakhymeres (1242-1310)'in eserinde de görüldüğü üzere, bu yakınlaşmayla beraber bir takım sorunlar da ortaya çıkmakta gecikmemiştir.³¹

1274 yılındaki Lyon Birliği ve özellikle 1277 yılından sonra Trabzon, İstanbul'a muhalefet eden bir bölgeye dönüştü. Bizans soyluları ve ruhanilerinin hoşnut olmayanları, Karadeniz'in doğu ucundaki Büyük Komnenoslar'a yakınlaşmışlardır. Bizans İmparatoru VIII. Mikhail'in 1274 yılından itibaren yeni kilise nizamını tesis etmek hususunda gösterdiği şiddetli tutum karşısında, menfaatlerini kaybedeceklerini düşünen birçok kimse İstanbul'dan diğer Bizans kentlerine göç etmiştir. Yeni dînî uygulamalardan memnun olmayanların bir kısmı, inkârcı olarak gördükleri VIII. Mikhail'e ve partisine karşı mücadele etmek için başlarına geçebilecek bir imparator aramaya koyuldular. Bu iş için en iyi aday Trabzonlu Büyük Komnenoslar idi.³² Bu durumu, Papalık elçilerinin Bizans imparatoruyla konuşmalarının Protonotarios Ogerius tarafından Latince düzenlenen raporu da kanıtlamaktadır. Ogerius, VIII. Mikhail'in hususî kâtibi olması münasebetiyle dönemin olaylarının

³¹ Georgios Pakhymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, Vol. I, Libri XIII, I. Bekker, Bonnae 1835, VI, 34. s. 5; Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, V Livres, ed. Albert Failler, trad. V. Laurent Paris I. Livres I-III, 1984; II. Livres IV-VI, 1984; III. Livres VII-IX, 1999; IV. Livres X-XIII, 1999; V. Index, 2000.

³² Jacob Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, s.119; H. Evert-Kappesowa, "Une page de l'histoire des relations byzantino-latines, Le clergé byzantin et l'Union de Lyon (1274-1282)", *Byzantinoslavica*, XIII (1952), s. 68-92; Donald M. Nicol, "The Byzantine Reaction to the Second Council of Lyons, 1274", *Studies in Church History*, Vol 7, Cambridge 1971, s. 113-146; V. Laurent-J. Darrouzès, *Dossier grec de l'Union de Lyon (1273-1277)*, Archives de l'Orient chrétien 15 Paris, 1976; Tia M. Kolbaba, "Byzantine Perceptions of Latin Religious "Errors": Themes and Changes from 850-1350", *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, edited by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh, Dumbarton Oaks, Washington 2001, s. 128-132.

doğrudan şahididir.³³ Bu rapor, VIII. Mikhail'in söylediklerini eksiksiz bir şekilde aktarmaktadır.³⁴ İmparator VIII. Mikhail akrabalarının da muhalefet etmesiyle Lyon meclisinde alınan kararların icrasının zorlaşması nedeniyle, Papa III. Nicholas karşısında kendisini haklı göstermeye çalışmıştır. Anlaşıldığına göre, Bizans İmparatorluğu'nun Lyon birliğinden vazgeçmesi Trabzon hâkiminden menfaat beklediğini göstermektedir. VIII. Mikhail, resmi imparatorluk unvanı kabul etmeye zorlanarak şölenle taçlandırılarak “*imparator*” (*Basileus kai Autokrator Romaion*) olmuştur.³⁵

Jacob Philip Fallmerayer'den itibaren bütün batılı araştırmacılar, Büyük Komnenoslar'ın “*Basileus*” unvanını taşıdıklarını kabul etmişlerdir.³⁶ Fakat Büyük Komnenoslar'ın Trabzon'da taç giymeleri Bizans tahtındaki haklarını meşru kılacağından Bizans karşıtı bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Tahta oturan genç II. Ioannes (1280-1297) eskisi gibi “*Romalıların İmparatoru*” olarak adlandırılmıştır. İmparatorun taç giyme törenine baş-

³³ Donald. M. Nicol, “The Greeks and the Union of Churches The Report of Ogeris, Protonotarius of Michael VIII Palaiologos”, *Proceedings of the Ria*, Vol. 63, section C, No:1, 1962, s. 1-16.

³⁴ Ogerius bunu şöyle dile getirmektedir: “Ergo illa quae locertus est vobiscum Dominus meus sanctus Imperator referenda sanctissimo Domino summo Pontifici sic se habent”, L. Wadding, *Annales*, Vol. V, s. 65.

³⁵ L. Wadding, *Annales*, Vol. V, s. 66-67.

³⁶ I. Ioannes'den (1235-1238) önce Büyük Komnenosların “*Basileus*” unvanını kullanmadığına dair Ducange ve E. Gibbon'un görüşlerini eleştiren Jacob Philip Fallmerayer, devletin kurucusu I. Aleksios'tan itibaren bu hanedan üyelerinin bu unvanı taşıdıklarını iddia etmiştir. Bu iddiasını ise Ermeni Haithon'un “Trabzon valilerinden birinin Bizans saray nüfuzunu tanımayıp kendisine Rex (Trabzon dilinde *Basileus*) ve (Ermeni dilinde Tagavor, yani tac taşıyan) unvanını kabul etti... Aleksis ilk müstakil Komnenos devlet idaresi başına geçtiğinde *Basileus (Rex)* unvanı almış, eski Dük unvanını kullanmakla iktifa etmemiştir... Zamanında saltanat sürmekte olan kralın kendisine İmparator, Trabzon dilinde *Basileus* ve Ermenice *Guaiser* unvanını vermiştir.” ifadesine dayandırmaktadır. J. P. Fallmerayer, Grekçe bir ad olan *Basileus*'un *Rex* veya *Kral* manasına geldiğini belirtmiştir. Bkz. Jacob Philip Fallmerayer, çev. Ahmet Cevat Eren, s. 122-126; George Finlay, *A History of Greece from its conquest by the Romans to the present time, B. C. 146-to A.D. 1864*, Vol. IV, Oxford 1877, s. 319-320; W. Miller, *Trebizond The Last Greek Empire*, London 1926, s. 15; A. A. Vasiliev, “The Foundaton of the Empire of Trebizond (1204-1222)”, *Speculum*, 11/1 (1936), s. 30-37; E. Janssens, *Trebizonde en Colchide*, Bruxelles 1969, s. 64-65, 87. İbrahim Tellioğlu ise Komnenoslar'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kurduğu siyasi teşekkülün “*imparatorluk*” olarak adlandırılmayacağını haklı delilleri ile ortaya koymuştur. İbrahim Tellioğlu, *Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009, s. 12-17. Ayrıca Trabzon Komnenos Devleti'nin Bir Rum İmparatorluğu olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı hususundaki tartışmalar için bkz. Mustafa Daş, “Trabzon Komnenos Devleti Bir Rum İmparatorluğu Muydu?”, *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (09-11 Ekim 2008)*, Bildiriler Cilt: I, Ankara 2009, s. 103-107.

kentteki muhalif kanadın da katılması ilginçtir. Bu dönemde VIII. Mikhail'in elçileri ve düşüncelerine önem verilmemiştir.³⁷

XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Epir ve Tesalya yöneticileri, Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'un kendilerine ihsan ettiği *despot* ve *sebastokrator* unvanlarını taşıyordu. 1280 Haziranında Trabzon tahtına çıkan II. Ioannes Komnenos, Bizans İmparatoru VIII. Mikhail'in kızı Evdokia ile evlenmek için 1282 yılının Eylül ayında İstanbul'a gelmiştir. Fakat kente girmeden önce, üzerindeki imparatorlara özgü giysi ve simgeleri uysallıkla çıkarmış ve müstakbel kayınpederinin verdiği *Despot* unvanını kabul etmek zorunda kalmıştır.³⁸ VIII. Mikhail bu evlilik ile Trabzon yöneticilerinin "*Basileus*" unvanını kullanmalarını engellemek istemiştir.³⁹ Hâlbuki bu olaydan sonra bile Trabzon kaynakları, Trabzon imparatorlarının *Basileus* unvanını eskisi gibi kullanmaya devam ettiklerini kaydetmişlerdir: "Büyük Komnenos, Tanrı katında tüm doğu, İberiya ve Peratiya'nın adil imparatoru

³⁷ Georgios Pakhymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, VI, 34, s. 520-521. Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, II. Livres IV-VI, ed. Albert Failler, trad. V. Laurent Paris 1984, s. 652-653.

³⁸ Georgios Pakhymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, VI, 34, s. 523; Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, II. Livres IV-VI, ed. Albert Failler, trad. V. Laurent, Paris 1984, s. 652-653.

³⁹ David M. Nicol, Bizans İmparatoru VIII Mikhail'in "İmparator" olarak taç giydikten sonra kendine rakip olarak gördüğü Epir ve Trabzon'a karşı politikalarını çok güzel özetlemiştir. "Elbette ki, imparator unvanında hak iddia eden ya da imparator bahşetmediği halde bir unvan sahibi olduğu iddia eden Greklere hiçbir ödün verilemezdi. Epeiros ve Tesalya hükümdarları, imparatorun memnuniyetle kendilerine ihsan ettiği *despot* ve *sebastokrator* unvanlarının sahibi olarak taca bağımlı farz ediliyorlardı. Bunlar Bizans'a karşı savaşa girişince yabancı düşmanlar değil, sadece birer asi sayıldılar. VIII. Mikhael bu noktayı, ömrünün sonuna doğru, Trabzon imparatoruna açıkça belirtti. 1280 Haziranında Trabzon tahtına çıkan II. Ioannes Komnenos'u kendi tebaası ve Trabzon'a sığınmış birlik karşıtları kendisini imparator saymaya teşvik ediyorlardı. VIII. Mikhael saltanatının son yıllarında, Ioannes'e, kendi egemenliğindeki toprakları dilediği gibi yönetebilirsin, yeter ki dünyada bir tek imparator bulunduğu gerçeğini tanıyasın demek üzere en az üç elçi gönderdi. Ioannes buna karşı çıkarak, kendi imparator unvanının atadan kalma olduğunu ve kendi uydurması olmadığını öne sürdü. Ancak, Mikhael, Trabzon hükümdarına, Konstantinopolis'te bağlı olduklarını kabul ettirmekte direndi; sonunda, 1282'de II. Ioannes, Mikhael'in üçüncü kızı Eudokia ile evlenmeye ikna edildi. Düğün Konstantinopolis'te 1282 Eylülünde yapıldı ve Trabzon İmparatoru, kente girmeden önce, üzerindeki imparatorlara özgü giysi ve simgeleri uysallıkla çıkardı ve kayınbabasının verdiği *Despot* unvanını kabul etti. Bu düzenleme, başka kimseyi değilse bile, VIII. Mikhael'i tatmin etti. Ancak, II. Ioannes 1297'de öldü ve ardılları her ne kadar protokol konusunda her zaman duyarlı olan Bizanslı tarihçiler onlardan hep yalnızca hükümdar ya da tiran diye söz etmişlerse de kendilerini imparator olarak göstermekten çekinmelidir. Konstantinopolis'teki meşru imparatorların, kendileriyle aynı düzeyde olduklarını iddia eden Bizanslılar ile hesaplaşma konusunda kendilerine özgü yöntemleri vardı." David M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, s. 80-81.

ve hükümdarıydı= Εν Χριστώ τῷ Θεῷ πιστός Βασιλεύς και αυτοκράτωρ Πάσης Ανατολῆς Ἰβέρων και Περαιτίας ο Μέγας Κομνηνός”.⁴⁰

Pakhymeres, VIII. Mikhail’in dış politikalarını tam olarak izah edememiştir. Jakob Philip Fallmerayer, Pakhymeres’in Bizans imparatoru VIII. Mikhail’e yaranmak için Trabzon’a karşı taraflı yaklaştığını belirtmiştir.⁴¹ Bu amacı doğrultusunda Pakhymeres, Trabzon hükümdarlarının *Basileus* unvanını kabul etmemiştir. Ona göre, imparator unvanı katiyen kibirli Ioannes Komnenos’a değil sadece Bizans *Basileus*’u olan İstanbul hükümdarlarına

⁴⁰ I. Manuel’in Trabzon’da inşa ettirdiği Aya Sofya Kilisesi’ndeki kitabesinden hareket eden George Finlay, 1282 yılına kadar Trabzon hâkimlerinin, Bizans imparatorlarının aldığı “*Bütün Romalıların Basileusu ve autokratoru*” unvanını kullandıklarını ifade etmiştir. Unvanın kullanımı 1282 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. George Finlay, *A History of Greece: The Byzantine and Grek empires, pt. 2, A.D. 1057-1453*, Oxford 1877, s. 425; G. Millet, “Les Monastères et les églises de Trébizonde”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 19 (1895), s. 430; Trabzon Devleti yöneticilerinin “*imparator*” olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı meselesini, devletin kimlik sorunu üzerine monografik bir eser kaleme alan Antony Eastmond şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: “I. Manuel (1238-1263) “*Romalılar’ın autokratoru ve sadık imparatoru*” imparatorluk unvanını kabul edip benimsemiştir. Bu, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) imparatorlarının geleneksel unvanıydı. Bu münasebetle Manuel, Tanrı’nın yeryüzündeki naibi ve bütün Hıristiyanlar üzerinde evrensel bir otoritenin kullanıcısı olarak görev yaptığını iddia eden bir miras devralmıştır. Bu unvanı, Trabzon İmparatorluğu’nun kurucusu I. Aleksios (1204-1214)’tan itibaren bütün yöneticiler kullanmıştır. I. Manuel taç giyme töreniyle kutsal imparatorluk unvanını kendine mal eden ve bu unvana yaraşan korku ile endişe verici gücün temsilcisi olduğunu iddia eden üç kişiden biri olmuştur. Bu, 1204 yılında IV. Haçlı Seferiyle Konstantinopolis’in –şehirlerin kraliçesi, imparatorluğun kalbi, Yeni Roma ve Yeni Sion- düşmesiyle otuz yıldan fazla bir süreden beri devam eden bir rekabet idi. 1238’den itibaren rakipler, iddialarını kuvvetlendirmiştir. Her biri Bizans İmparatorluğu’nun parçalanmış topraklarının farklı bir kısmında hâkimdi ve her biri kendisini imparatorluk tacının hakiki varisi ve bütün Hıristiyan dünyasının meşru yöneticisi olarak tanımlıyordu. Bu iddialarıyla üçü de kendi devletlerinin Roma İmparatorluğu’nun hakiki takipçisi olduklarını iddia ettiler: Sürgündeki Bizans... Bu rekabette Manuel’in durumu ikircikli idi. Birçok açıdan o, imparatorluk kaftanı için en güçlü iddiaya sahipti. 1185 yılına kadar bir yüzyıldan fazla Bizans tahtına hâkim olan ataları Büyük Komnenoslar Hanedanı ile doğrudan bir bağlantı kurabilirdi.” Görüldüğü üzere, Antony Eastmond da *batılı Trabzon Rum Devleti tarih yazıcılığı* geleneğine uyarak J. P. Fallmerayer’in ortaya attığı ve daha sonraki batılı tarihçilerinin kabul ettiği görüşleri tekrar etmiştir. Bkz. Antony Eastmond *Art and Identity in Thirteenth-Century Byzantium Hagia Sophia and The Empire of Trebizond*, Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, Volume 10, Ashgate Variorum 2004, s. 1-2; İmparator III. Aleksios’un Sümela Manastırı’ndaki Aralık 1364 tarihli fermanıyla ilgili bkz. Jacob Philip Fallmerayer, *Original Fragmenta, Chroniken Inschriften und anderes Materiale zur Geschichte des Kaisertums Trapezunt*, Abhandlungen der historischen Klasse der BAW, Band 3, Münih 1843, s. 276; D. A. Zakythinios, *Le Chrysobulle d’Alexis III Comnene Empereur de Trébizonde en faveur des Venitiens*, Paris 1932, s. 92-93; V. Laurent, “Deux chrysobulles inédits des empereurs de Trébizonde Alexis IV- Jean IV et David II”, *Archéion Πόντου (Arkheion Pontou)*, 18 (1953), s. 258-272.

⁴¹ Jacob Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, s. 139.

aitti. Pakhymeres Trabzon hükümdarlarını barbar olarak nitelemiştir.⁴²

Diplomasideki değişim, tarihçinin görüşlerine ve terminolojisine de yansımıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, II. Nikephoros, Büyük Komnenos I. Manuel'i "Kir", "Asil Büyük Komnenos", "Sevimli oğlumuz", "Trabzon Hükümdarı" olarak adlandırmıştır. VIII. Mikhail'in kâtibi Ogerius da 'Rapor'unda, I. Aleksios'u Dominus (Κυρ) torununun evladı II. Ioannes'i ise Princeps (ἀρχων) olarak adlandırmıştır.⁴³ Pakhymeres de Trabzonlu Büyük Komnenosları arkhon (ἀρχων) veya arkhegos) ἀρχηγός şeklinde zikretmiştir.⁴⁴ Büyük Komnenosları "arkhon ton Lazon-Lazların Arkhontu (ἀρχων των Λαζών)" unvanıyla zikretmesinin en temel sebebi, Trabzon'u Bizans'ın bir parçası olarak kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Nikephoros Gregoras (1290-1360) XIV. yüzyıla ait "*Roma Tarihi*" adlı eseri Trabzon Tarihi'nin öğrenilmesi için diğer önemli bir kaynaktır. Gregoras'ın Trabzon'a karşı yaklaşımı oldukça öfkeli. O, Trabzon'u iyi bilen birisi olmakla beraber, Trabzon'la gerçekleşen resmi yazışmaları gerçekleştiren ve Büyük Komnenoslarla iyi ilişkiler kurulmasını destekleyen birisiydi.⁴⁵ Fakat bu dönemde, Trabzon'da çeşitli sınıflar arasında siyasi mücadele bulunmaktaydı. Bizans kendinden çok uzaklarda meydana gelen bu olaylara çoğu zaman müdahale edemediğinden sadece takip etmekle yetinmekteydi. Nikephoros Gregoras resmi saray tarihçisi olmadığından vermiş olduğu bilgiler Bizans'ın asalet sınıfının görüşlerini yansıtmaktadır.⁴⁶

⁴² Georgios Pakhymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, I., VI, 34, s. 520; Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, II. Livres IV-VI, ed. Albert Failler, trad. V. Laurent Paris 1984, s. 652-653.

⁴³ J. Wadding, *Annales*, V, s. 66-67.

⁴⁴ XIII. yüzyılın ikinci yarısında eserini kaleme alan Pakhymeres sıkı bir VIII. Mikhail taraftarıdır. Trabzon imparatorlarını çoğu zaman sadece isimleriyle zikretmiştir. Kaynağımız, Trabzon Komnenoslar Devleti'nin kuvveti ve itibarı üzerinde kayda değer hiç bir olaydan bahsetmek istememiştir. O, Trabzon yöneticilerini "*Lazların Devleti'nin Prensi*" olarak betimleyerek onları kasten küçümser. Georgios Pakhymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, I, VI, 34, s. 520-523; Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, II. Livres IV-VI, ed. Albert Failler, trad. V. Laurent Paris 1984, s. 652-653; Angeliki E. Laiou, "On Political Geography: The Black Sea of Pachymeres", *The Making of Byzantine History: Studies Dedicated to D. M. Nicol*, London 1993, s. 94-121.

⁴⁵ Nikephoros Gregoras, *Correspondance*, Texte edite et tradui par R. Guiland, Paris 1927, s. 92. Ioannes Kantakuzenos, *Historiarum*, Libri IV, ed. J. Schopen, Vol. III, Bonnae 1832, IV, 24 s. 171.

⁴⁶ F. I. Uspenski, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon İmparatorlarına İstanbul'un bakışını şu şekilde ortaya koymuştur: "Konstantinopol imparatoru, Trabzon imparatoru ile aynı seviyede olmaktan rahatsızdı. Konstantinopol'un resmi dilinde hükümdar hiçbir zaman imparator olarak adlandırılmamıştır. Ona ya "*Lazistan hâkimi*" ya da "*Trabzon hükümdarı*" diyorlardı.

Gregoras, *i arhi* (*η αρχή*) terimini Trabzon'da “*devletin hâkimiyeti*” anlamında kullanmasına rağmen Pakhymeres'ten farklı olarak Trabzonlu Büyük Komnenoslar için *arkhon* (*ἀρχων*) veya *arkhigos* (*αρχηγός*) terimlerini kullanmıştır.⁴⁷ Gregoras XIII. yüzyıl Trabzon hükümdarları anlamında *kratisas* (*κρατήσας*)⁴⁸ veya *tirannisas* (*τυραννήσας*)⁴⁹ terimlerini kullanımında erken geleneklere göre hareket etmiş ve Pakhymeres'teki gibi “*Lazların Hükümdarı*” ifadesini kullanmıştır. Daha sonra Gregoras, Büyük Komnenosları hiç bir zaman Lazların hükümdarı olarak adlandırmamakta ve sürekli Kolhlar (Gürcü Kavimleri)'in hükümdarı olarak nitelirmektedir. Gregoras eserinin giriş kısmını Akropolites ve Pakhymeres'ten istifade etmek suretiyle kaleme almıştır. Kendi yaşadığı dönemi yazarken, Trabzon Komnenoslar Devleti'ne karşı istifade ettiği kaynaklardan farklı bir tutum sergilemiştir. Gregoras çağdaşı olan Trabzon hâkimlerini “*hegemon* (*ηγέμων*)”, ülkelerini ise “*hegemonia* (*ηγεμονία*)” olarak adlandırmıştır.⁵⁰ Gregoras'a kadar hiç bir Bizans tarihçisi bu terimleri kullanmamıştır. Bundan ziyade Gregoras, Trabzon İmparatoriçesi, I. Basileos'un eşi ve Bizans İmparatoru II. Basileos'un meşru kızı İrina'yı “*i Basilis* (*η Βασιλίς*)” olarak adlandırmıştır.⁵¹ Bu terimi kullanmasının sebebi, İrina'nın Palaiologoslar Hanedanına mensup olmasından kaynaklanmış olabilir. Fakat o, öncelikle gayr-ı meşru bir evlattı, diğer taraftan da “*Basilis tōn Trapezountiōn* (*Βασιλίς τῶν Τραπεζουντίων*)” olarak adlandırılmıştı.⁵² Gregoras, Trabzon Komnenoslar Devleti'ni yöneten kişileri doğrudan doğruya “İmparator” olarak zikretmemiştir.⁵³ Bütün bunlar, her türlü zorluklara rağmen, Büyük Komnenosların “imparator” unvanının tanınmasıyla ilgili bilgilerin Bizans kaynaklarında yer aldığını göstermektedir. Gregoras XIII. yüzyıl tarihçilerinden artık söz etmeyerek selefi Pakhymeres'ten

Bazen de sadece “*Arkfont*” [olarak] adlandırılırdı. Trabzon hükümdarının Konstantinopol hükümdarının karşısında iken kırmızı elbise ve kırmızı ayakkabı giyme hakkı yoktu. Ancak bu sadece dış görünüş ile de bitmiyordu. Onlar arasında bu ilişkinin kendine özgü siyasi özellikleri de vardı.” F. İ Uspenski, *Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar)*, çev. Enver Uzun, Trabzon 2003, s. 75.

⁴⁷ Gregoras, v. 7, s. 148-149; XI, 3, 536; XIII, 679, 681.

⁴⁸ Gregoras, Trabzon İmparatorlarını isimlendirmede selefi Akropolites'i takip etmiştir.

⁴⁹ Gregoras, v. 7, s. 148.

⁵⁰ Gregoras, XIII, s. 679, 681, 682; XI, 8, s. 550; XIII, 11, 678-683,

⁵¹ Gregoras, XI, 8, s. 549-551.

⁵² Gregoras, XI, 8, s. 549; XIII, 11, s. 683.

⁵³ Gregoras, V, 7, s. 149; XI, 8, s. 549.

bu konuda daha ileriye gitmiştir.⁵⁴

Yukarıda zikredilen düşünceler XIV. yüzyıl başları için de geçerlidir. İstanbul Patriği kendi yazılarında, Trabzonlu Büyük Komnenoslardan “*Autentis tis Trapezountos o Megas Komnenos (αυτέντης της Τραπεζούντος ο Μέγας Κομνηνός)*” ifadeleriyle bahsetmiştir.⁵⁵ Böylece Büyük Komnenosların “İmparator” unvanını İstanbul’un tanınması yolunda yeni mesafelerin alındığını görüyoruz. Fakat Trabzon’a karşı yaklaşımda kesin değişiklikler XIV. yüzyılın ikinci yarısına ait diplomatik kaynaklarda görülmektedir. Bahsedilen bu dönemden itibaren Trabzon hükümdarları *Basileus* olarak yüceltilmişlerdir.⁵⁶ Fakat onların bu unvandaki hukuki yetkilerinin her türlü olanaklarının, patrik tarafından inkâr edildiğini de unutmamak gerekir. İstanbul Patriği Matheos, Büyük Komnenos III. Manuel’e (1390-1417) *Basileus* şeklinde hitap etmiştir.⁵⁷ Bu tür değişiklikler gayet normaldi. Şöyle ki, Bizans’ın zayıflamasıyla beraber Trabzon, ticaretten elde ettiği zenginlik sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır. Trabzon hükümdarlarının imparatorluk hakları komşu ülkeler ve hatta papa tarafından da çoktan tanınmıştır.⁵⁸ Kanlı kargaşalar sonucu Trabzon’da Bizans’a meyilli soylu kimselerin hâkimiyetinin güçlenmesiyle birlikte, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon-Bizans ilişkileri gerilmeye başlamıştır.⁵⁹ Büyük Komnenoslar durumlarını muhafaza edebilmek için sadece Türkmen Beyleri ile değil, aynı zamanda İstanbul’daki Bizans İmparatorluk aileleri Kantakuzenos ve Palaiologoslarla da evlilik anlaşmaları yapmışlardır.⁶⁰ XV. yüzyıl Bizans kaynaklarında imparator hâkimiyetinin

⁵⁴ Gregoras, Trabzon’da ortaya çıkan iç savaşı tarafsız bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Gregoras’ın Trabzon imparatorlarını hangi unvanla zikrettiği R. Guiland tarafından incelenmiştir. Bkz. R. Guiland, *Recherches sur les Institutions byzantines*, 2 Vols, Berlin Amsterdam 1967; Aynı Yazar, *Titres et fonctions de l’Empire byzantin*, London 1976.

⁵⁵ Franz Miklosich-J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, Vol. II, Scientia Verlag, XXXVIII (1317 yılı), s. 70; XCIV (XIV. yüzyılın seksenli yılları), s. 199-201.

⁵⁶ Franz Miklosich-J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, CCCLVI (1382 yılı), s. 45.

⁵⁷ Franz Miklosich-J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, II, DCLXXIII, s. 541-542.

⁵⁸ Papa II. Ioannes’in “Trabzon’un görkemli İmparatoru” II. Aleksios’a 1329 yılında yazdığı mektupla ilgili bkz. L. Wadding, *Annales Minorum*, VIII, s. 100; William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymangil, İstanbul 2007, s. 25.

⁵⁹ F. İ. Uspenski, *Trabzon Tarihi*, çev. Enver Uzun, s. 84-89.

⁶⁰ Trabzon Komnenoslar Devleti ile Bizans arasında kız alış-verişinin olduğu bilinmektedir. İmparator I. Basil, İrine Palaiologos ile, III. Aleksios, Nikephoros Kantakuzenos’un kızı Theodora ile, David, Helena Kantakuzenos ile evlenmiştir. Diğer taraftan, Trabzon imparatorlarından III. Aleksios’un kızı Evdokia, Bizans İmparatoru V. Ioannes’in; IV. Aleksios’un gerek güzelliği, gerek terbiye ve ahlâkı ile meşhur olan kızı Maria, VIII. Ioannes Palaiologos’un eşi olmuştur. Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, İstanbul 1957, s. 62.

geleneksel doktrinlerinin üstün olması konumuz açısından büyük zorluk meydana getirmektedir.

XV. yüzyıl Bizans kaynaklarının,⁶¹ Trabzon hükümdarlarının “*Basileus*” unvanını kullanmalarına yaklaşımları farklıdır.⁶² Dukas’a göre “*Basileus*” unvanı sadece Bizans ve Trabzon yöneticilerine özgüydü.⁶³ Dukas Osmanlı sultanlarını, Ak-Koyunlu Padişahı Uzun Hasan’ı ve Sinop Emiri İsmail’i sürekli bir şekilde *hegemon- ηγεμών* şeklinde zikretmiştir.⁶⁴ Kaynağımız, İstanbul’un Türkler tarafından fethedilmesinden ötürü büyük bir üzüntü duymuş olmasına rağmen, Trabzon Komnenoslar Devleti’nin nihaî kaderine

⁶¹ Son dönem Bizans kaynaklarının tanıtımı hakkında bkz. Melek Delilbaşı, “Türk Tarihinin Bizans Kaynakları”, *Cogito (Bizans Özel Sayısı)*, 17 (Kış 1999), s. 339-351.

⁶² Dukas’ın eseri 1957 yılında VI. Mirmiroğlu ve 2008 yılında ise Bilge Umar tarafından dilimize kazandırılmıştır. Bilge Umar, VI. Mirmiroğlu çevirisinde birçok hatalar bulunduğunu ifade etmiştir. Konumuz itibarıyla bu hatalardan en dikkat çeken şu olmuştur: “...Örneğin Doukas, Fatih Mehmed’i hemen hemen tüm kitabı boyunca *tyrannos (zorba, zorba hükümdar)* diye anmışken Mirmiroğlu bu deyişi neredeyse her yerde padişah, sultan vb. etmiştir.” Bkz. Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. XII-XIII.

⁶³ Trabzonlu Büyük Komnenoslar’ın “*Basileus*” unvanıyla ilgili bkz. Dukas, *Turco-Bizantina*, ed. V. Grecu, Budapeşte 1958, XX, 7, s. 139; XLV, 19, s. 429; *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of “Historia Turco-Byzantina”*, by Harry J. Magoulias, Wayne State University, Detroit 1975, s. 178, 159; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, s. 210-211; Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, s. 90, 304. Ioannes’in 1329 yılına ait mektubu ve bu yıla ait Papalık belgesi gibi resmi Latin belgeleri hakkında bkz. J. P. Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, s. 164; O. Lampsides, “Alexis II Empereur de Trébisonde (1297-1330) et L’église de Rome”, *Byzantinische Zeitschrift*, 36 (1936), s. 328. Ceneviz belgeleri için bkz. Nicola Iorga, *Notes et Extraits pour servir à l’histoire des croisades au XVe siècle*, IV, 1896, s. 58, 62, 90-91, 587-588, 619; V, 1897, s. 364, 376. Trabzon İmparatoru David’in Burgondiya Dükü Philip’e 22 Nisan 1459 tarihinde bir mektup yazdı. William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymanlı, s. 57; E. Janssens, *Trébizonde en Colchide*, Bruxelles 1969, s. 147.

⁶⁴ Dukas, Fatih Sultan Mehmed’i ruler-hegemon (Dukas, *Turco-Bizantina*, XXXIV, 12, s. 307; XLV, 17, s. 429; *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of “Historia Turco-Byzantina*, s. 199, 258; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, s. 136, 138, 140-143; Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, s. 217, 303-304), Uzun Hasan’ı despotes-the Turcoman chief-Türkmen Beyi (Dukas, *Turco-Bizantina*, XLV, 10, s. 425; *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of “Historia Turco-Byzantina*, s. 257; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, s. 209; Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, s. 301), Sinop emiri İsmail’i Sinopeos hegemon-the ruler Sinope-Sinop hâkimi (Dukas, *Turco-Bizantina*, XLV, 17, s. 429; *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of “Historia Turco-Byzantina*, s. 258; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, s. 210; Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, s. 303) olarak adlandırmıştır.

karşı kayıtsız kalmış ve sadece fethi özet bir şekilde anlatmıştır.⁶⁵ Dukas'ın eserinde Trabzon hükümdarlarının ve Bizans imparatorlarının unvanlarını eşit bir şekilde kullandığı açıkça görülmektedir.

Bizans tarihçisi ve diplomatı Georgios Sphrantzes de Dukas gibi Büyük Komnenosların imparator unvanını tanımış⁶⁶ ve onları sürekli olarak “saygılı bey” olarak zikretmiştir.⁶⁷ Sphrantzes, Trabzon hükümdarını da Bizans imparatoruyla aynı şekilde imparator olarak zikretmiştir. Sphrantzes, İberya (Gürcü) kralı George'ye de *Basileus* olarak adlandırılmıştır.⁶⁸ Sphrantzes, Trabzon Komnenoslar Devleti'ne bakışını doğrudan ortaya koymamıştır. Fakat ne Trabzon ne de Gürcü hükümdarlarının ablukada olan İstanbul'un yardımına gelmediklerini belirtmiştir. Böylece İstanbul'un düşmesinde Trabzon'un da ihmalkâr davrandığını dile getirmek istemiştir.⁶⁹ Arkadaşı ve hükümdar XI. Konstantin'in Trabzon prensesiyle gerçekleştirdiği nikâhtan önce, Gürcü çarının kızıyla yaptığı nikâha Sphrantzes'in daha fazla değer vermesindeki amacı belli değildir.⁷⁰ Dukas gibi, Sphrantzes de Trabzon'un Türkler tarafından fethini kısa bir şekilde anlatmıştır.⁷¹

XV. yüzyılın diğer bir Bizans kaynağı Laonikos Chalkokondyles'in eserinde⁷² Trabzon Komnenoslar Devleti ile ilgili bazı bilgiler bulun-

⁶⁵ Dukas, *Turco-Bizantina*, XLV, 19, s. 429-431; *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of "Historia Turco-Byzantina"*, s. 259; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, s. 211; Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, s. 304.

⁶⁶ V. Grecu, *Georgios Sphrantzes Memorii, 1401-1477*, Bükreş 1966, XIV, 3, s. 20; XXX, 1, s. 74; XXX, 4, s. 76; XXXI, 3, s. 78; XXXVI, 8, s. 102; XLII, 2, s. 128; XLII, 2, s. 128. Türkçe Tercümesi için bkz. *Yorgios Sfrancis'in Anıları Chronicon Minus*, Çeviren ve Notlandıran: Levent Kayapınar, İstanbul 2009, s. 82, 224, 228, 234, 288, 352.

⁶⁷ V. Grecu, *Georgios Sphrantzes Memorii, 1401-1477*, XIV, 3, s. 20; XXIV, 3, s. 62; XXX, 1, s. 74; XLII, 2, s. 128. *Yorgios Sfrancis'in Anıları Chronicon Minus*, Çeviren ve Notlandıran: Levent Kayapınar, s. 82, 196, 224, 352.

⁶⁸ V. Grecu, *Georgios Sphrantzes Memorii, 1401-1477*, XXX, 1, s. 74; *Yorgios Sfrancis'in Anıları Chronicon Minus*, Çeviren ve Notlandıran: Levent Kayapınar, s. 224.

⁶⁹ V. Grecu, *Georgios Sphrantzes Memorii, 1401-1477*, XXXVI, 8, s. 102; *Yorgios Sfrancis'in Anıları Chronicon Minus*, Çeviren ve Notlandıran: Levent Kayapınar, s. 288.

⁷⁰ V. Grecu, *Georgios Sphrantzes Memorii, 1401-1477*, XXXII, 1, s. 82; *Yorgios Sfrancis'in Anıları Chronicon Minus*, Çeviren ve Notlandıran: Levent Kayapınar, s. 240.

⁷¹ V. Grecu, *Georgios Sphrantzes Memorii, 1401-1477*, XLII, 2, s. 128; *Yorgios Sfrancis'in Anıları Chronicon Minus*, Çeviren ve Notlandıran: Levent Kayapınar, s. 352.

⁷² Kaynağın V.-VII. Kitapları dilimize kazandırılmıştır. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

maktadır.⁷³ Her şeyden önce Chalkokondyles'in eserinde Trabzon'la ilgili yer alan bu bilgilerin doğrudan doğruya yazar tarafından kaleme alınmadığını vurgulamak gerekir. Esere bu bilgiler sonradan ilâve edilmiştir. Laonikos'un metnine adı bilinmeyen bir yazar tarafından yapılan bu ilâveler *Pseudo-Chalkokondyles* olarak bilinir.⁷⁴ Kaynağımızdaki bu ekler Trabzon Tarihi araştırmaları için kıymetli bilgiler içermektedir.⁷⁵

Burada bizi, yazarın Trabzon'a olan yaklaşımı ilgilendirmektedir. Laonikos, XV. yüzyılın diğer tarihçileri gibi Trabzon yöneticilerini "*Basileus*" olarak adlandırmıştır.⁷⁶ XV. yüzyılın diğer yazarı Mikhail Kritovulos gibi, Laonikos Chalkokondyles de bu unvanı başta Osmanlı Sultanı olmak üzere⁷⁷ her bir Hıristiyan veya Müslüman hükümdarı için kolayca kullanmıştır.⁷⁸ Fakat *Chalkokondyles* bazı hükümdarlar için "*Basileus*" unvanını kullanmamıştır. Yazar Sinop ve Kastamonu Emiri İsmail'in hâkimiyetinin zenginliğinden ve kale duvarlarının sağlam olmasından söz etse de onu sadece "egemen" olarak adlandırmıştır.⁷⁹ Fatih Sultan Mehmed'in uzun süre rakibi olan Uzun Hasan'ı ise herhangi bir unvan belirtmeksizin zikretmiştir.⁸⁰ Trabzon Komnenoslar Devleti'nin kurucusu I. Aleksios Komnenos'un Kholhis'in yerli ahalisinden hâkimiyeti ele geçirip Trabzon'da egemenlik kurmasını ve merkezden uzaklarda Helen gelenekleriyle hüküm süren bu devletten bah-

⁷³ Diğer Bizans tarihçilerinin aksine, Laonikos, İstanbul merkezli bir tarih yazmamıştır. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, "Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve «Tarih»i", *OTAM*, Sayı: 21 (Ankara 2007), s. 41, 52.

⁷⁴ Laonikos Chalkokondyles, *Laonici Chalcocondylae, Historiarum Demonstrationes*, 2 vols, ed. Eugenius Darko, Budepeşte 1922-27, Vol. II, IX. Kitap s. 220-222. Laonikos'un zeyli için bkz. V. Grecu, "Zu den Interpolationen im Geschichtswerk des Laonikos Chalkokondyles", *Académie Roumaine, Bulletin de la section historique* 27 (1946), s. 92-94.

⁷⁵ Laonikos Chalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, Vol. II, s. 222, 246-249.

⁷⁶ Laonikos Chalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, Vol. I, II. Kitap, s. 76; Vol. II, VIII. Kitap s. 178, 218-219, 243, 246, 269, 274-275. Nicolaos Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and Commentary of the "Demonstrations of Histories (Book I-III)*, Atina 1996, II. Kitap, s. 206-207.

⁷⁷ Laonikos, Osmanlı Sultanı için "*Basileus tôn Tourkôn*" veya "*Basileus*" unvanlarını kullanmıştır. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve «Tarih»i", s. 53, dipnot: 49.

⁷⁸ Laonikos Chalkokondyles'te geçen Türk unsurların prosopografisi hakkında yapılmış doktora tezi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Die türkische Prosopografie bei Laonikos Chalkokondyles*, Hamburg 1933 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

⁷⁹ Laonikos Chalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, Vol. II, IX. Kitap, s. 239, 241.

⁸⁰ Laonikos Chalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, Vol. II, IX. Kitap, s. 239, 241, 243-244.

setmiştir.⁸¹ Fakat Trabzon kaynağının ilk parçası yerli imparatorları Kholhisliler'in imparatoru olarak adlandırmaması istisna oluşturmaktadır.⁸²

İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetine giren tarihçi Kritovulos, Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği ve onun hayatını konu alan eserinde Osmanlı Sultanından *Megas Basileus* (Büyük İmparator) unvanıyla bahsetmiştir. Kritovulos, Chalkokondyles'ten daha ileriye giderek, Trabzon İmparatorunu⁸³ ve Gürcü Çarını *Basileus* olarak adlandırmış ve hatta bu terimi Uzun Hasan için de kullanmıştır. Kritovulos da Chalkokondyles gibi, Trabzon'un tarihini dikkatle inceleyerek, imparatorluğun kökenleriyle ilgili, detaylı ve tam doğru olmamasına rağmen, önemli bilgiler vermiş⁸⁴ ve Büyük Komnenoslar'ın imparator unvanını başlangıçtan itibaren tanımıştır.⁸⁵ Bu durum Kritovulos'un eserinin XIII.-XIV. yüzyıl Bizans tarihçilerine bağlı kalmadığını ve bağımsız bir şekilde yazıldığını ortaya koymaktadır.

Kritovulos, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinin nedenlerini ve Trabzon'un kaçınılmaz hızlı çöküşünü tamamen objektif şekilde vermiştir.⁸⁶ 1453 yılında Osmanlılara tabi olması, Trabzon'un çöküşünün ilk adımını oluşturur. Kritovulos, Türk hayranlığına rağmen, Osmanlıların fethettiği ülkelere şefkat ve sempatiyle yaklaşmış ancak bunu gizlemeye çalışmıştır. Kritovulos Trabzon'un zor dönemini ve felaketlerini acıma hisleriyle yazmıştır. Trabzon'un bağımsızlığını korumakla kendisiyle aynı soydan olanlara zarar vermediğini vurgulamıştır.⁸⁷ Böylece Trabzon'a olan nefret ve ona karşı olumsuz yaklaşım şefkate dönüşmüştür. Bu acıma duygusu XV. yüzyılın diğer kaynaklarında da hissedilmektedir.

⁸¹ Laonikos Chalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, Vol. II, IX. Kitap, s. 218-219.

⁸² Laonikos Chalkokondyles, *Historiarum Demonstrationes*, Vol. II, IX. Kitap, s. 219-223.

⁸³ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II lea anii 1451-1467*, ed. V. Grecu, Bükreş 1963, IV, s. 271; IV, 1, 6, s. 271; IV, 4, 4, s. 279; IV, 7, s. 285; IV, 7, 6, s. 285; IV, 7, 8, s. 287; IV, 8, 2, s. 287; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, çev. Karolidi Efendi, İstanbul 2007, s. 177-180, 183-184, 187-190, 231.

⁸⁴ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II lea anii 1451-1467*, IV, 1, 2-5, s. 269-273; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, çev. Karolidi Efendi, s. 177-179.

⁸⁵ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II lea anii 1451-1467*, IV, 1, 4, s. 271; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, çev. Karolidi Efendi, s. 178.

⁸⁶ Kritovulos'un Fatih Sultan Mehmed'in maiyetinde bulunması ve nimetlerinden istifade etmesi sebebiyle, kitabında Fatih'i methettiği ve dolayısıyla tarafsız kalamadığını söyleyen yabancı kaynaklar mevcuttur.

⁸⁷ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II lea anii 1451-1467*, IV, 1, 6, s. 271; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, çev. Karolidi Efendi, s. 178-179.

Sonuç olarak, İznik ve İstanbul merkezli eserlerini kaleme alan Bizans tarih yazarlarının Trabzon Komnenoslar Devleti'ne bakışları her zaman taraflı olmuştur. 1204 ile 1261 yılları arasında, İstanbul'da Bizans'ı kimin yeniden ihya edeceği yönündeki tartışmalar çerçevesinde, Trabzon hükümdarlarının kullandıkları "*Basileus*" unvanını tanımamışlardır. Fakat 1261 yılından sonra bu durum dönem dönem değişiklik göstermiştir. Bu tamamen siyasi konjonktürle ilgili bir meseledir. İstanbul ile Trabzon'un çıkarları örtüştüğü dönemlerde Bizans yazarları Trabzon'da egemenlik süren Büyük Komnenoslar'ı "*Imperator*" olarak zikretmekte bir sakınca görmemişlerdir.